

De dunne schors van het rationele

Voor Robert Musil, wiens *Man zonder eigenschappen* door Duitse critici en literatuurwetenschappers werd verkozen tot het belangrijkste boek van de 20e eeuw, waren feiten en psychologie maar een hulpmiddel. “Ze zijn de auto waarin je rijdt; als je van de bedoelingen van deze schrijver alleen de psychologie ziet, heb je dus het landschap in de auto gezocht”. Biograaf Karl Corino concentreert zich in *Musil. Een biografie 1880-1924* op de levensfeiten en een voorzichtige psychologische duiding. Ook al ging het Musil om iets anders, zijn werk blijkt diep in zijn leven geworteld.

Sinds 1966 bestudeert de Duitse germanist het werk en de nalatenschap van de Oostenrijkse schrijver. In 1988 publiceerde hij het platenboek *Robert Musil. Leben und Werk in Bildern und Texten*, waarin hij als een detective een schat aan beeldmateriaal verzamelde, kort commentarieerde en in verband bracht met fragmenten uit Musils werk. Eigenlijk was dit een heel Musiliaanse, experimenterende manier van werken: de lezer kon zelf in het paratactisch gepresenteerde materiaal graven naar de verborgen samenhang van gedachten en ervaringen. De grote biografie die Corino in 2003 liet verschijnen, oogt veel klassieker. Ze is chronologisch opgebouwd en vertelt een lineair verhaal, van de wieg tot het graf. Voor de Nederlandse uitgave werd de oorspronkelijke turf van meer dan 2000 bladzijden in tweeën gesplitst en afgeslankt, met het oog op wat er van Musils werk bij ons is vertaald. Het nu verschenen eerste deel eindigt in 1924, het jaar waarin zijn ouders sterven. Deel twee moet in 2007 uitkomen. Het zal de periode 1925-1942 bestrijken en bijna volledig gewijd zijn aan de wordingsgeschiedenis en de receptie van *De man zonder eigenschappen*.

Door zijn afkomst lijkt Musil voorbestemd voor een technische of militaire loopbaan. Zijn vader was ingenieur en werd hoogleraar werktuigbouwkunde aan de technische hogeschool waar later de zoon zou studeren. Zijn oudste oom was officier in het Habsburgse leger. Van zijn twaalfde tot zijn zeventiende bezocht Robert de militaire opleidingsscholen in Eisenstadt en Mährisch-Weißkirchen die hij later het “a-gat van de duivel” noemde. Hij werd korte tijd aspirant-officier maar koos toen resoluut voor “het geestelijke als hoogste goed”, realiter: de ingenieursstudie. Hij had een scherp verstand en was een sportieve man, die als de beste kon schermen en worstelen. Maar toen hij assistent werd aan de Technische Hogeschool in Stuttgart, bleek zijn interesse naar de filosofie uit te gaan. Hij begon uit verveling te schrijven aan *De verwarring van de jonge Törlless*, een initiatieroman over de kloof tussen woorden en ervaringen. Daarin staat te lezen: “Elk diep inzicht komt slechts voor de helft tot stand binnen de lichtkring van het bewustzijn; de andere helft vindt zijn oorsprong in de donkere grond van

ons diepste zijn". Corino's biografie brengt heel wat duisters uit Musils leven aan het licht. Soms doet hij dat, ironisch, met een knipoog naar de psychoanalyse en haar pasklare etiketten. Musils moeder had te weinig melk voor haar zuigeling en gaf hem een aanvullend dieet met koemelk. De auteur dreef er later de spot mee en ondertekende brieven met 'Muh-Muhsil' (in het Duits doen de koeien 'Muh!'). Een kind dat aan de moederborst tekort is gekomen, wordt volgens psychoanalytici later vaak een 'oraal pessimist' met een zorgelijke instelling ten aanzien van het leven: "hij maakt het zichzelf moeilijk, zelfs van de simpelste dingen in het leven maakt hij nog een probleem, hij krijgt het aan de stok met zijn weldoeners en is in laatste instantie de geniale organisator van zijn eigen mislukkingen". Of de oorzaken dezelfde zijn, laat Corino in het midden, maar hij kan niet anders dan bij Musil een dergelijke handelwijze vaststellen.

Er was meer waar de jonge Musil aan laboreerde: de permanente huisvriend Heinrich Reiter die zich in de oedipale driehoek tussen hem, zijn vader en zijn moeder nestelde. Een al vroeg sterk ontwikkelde erotische impuls, waarbij – typisch voor de generatie omstreeks 1900 – seksualiteit werd opgesplitst in een ruwe, driftmatige bevrediging met hoeren aan de rand van de maatschappij en een dweperig platonische idealisering van de vrouw in de eigen kring. Vanaf 1902 had Musil een relatie met een meisje van veel lagere stand, Herma Dietz, die in 1907 stierf aan de gevolgen van een door syfilisbesmetting veroorzaakte abortus. De besmetter was heel waarschijnlijk Musil zelf, die tijdens zijn vrijwilligersjaar in het leger een luesinfectie had opgelopen en daarvoor met inwrijvings- en jodiumkuren was behandeld. Corino toont hoe Musil de relatie met dit meisje verwerkt heeft in 'Tonka' (*Drie vrouwen*), een van zijn aangrijpendste verhalen. Vreemd is wel dat de biograaf elementen uit het literaire werk gebruikt om leemten in de opgespoorde feiten aan te vullen, alsof er een 1:1-verhouding bestaat tussen literatuur en werkelijkheid. Helemaal bizar wordt het als hij de auteur een veeg uit de pan geeft omdat deze in zijn verhaal de werkelijkheid geweld aandoet.

In zijn talrijke relaties met vrouwen, ook na zijn huwelijk met Martha Marcovaldi, huldigde Musil een eigenaardige, paradoxale opvatting van trouw. Hij vond dat ware liefde niet op de proef werd gesteld maar versterkt door een overspelige relatie. Dit gegeven uit zijn eigen leven verwerkte hij zowel in de novellenbundel *Verbintenissen* als in het verhaal 'Grigia', gebaseerd op een verhouding met een boerin in Zuid-Tirol, waar hij tijdens de Eerste Wereldoorlog als commandant was gestationeerd. Zijn vriendschappen met Gustav Donath en Johannes van Allesch waren eveneens vol wedijver en spanningen. De huwelijkssperikelen van de eerste met de ook door Musil geliefde Alice, die schizofreen werd, zou Musil minutieus boekstaven en later als het verhaal van Walter en Clarisse verwerken in

De man zonder eigenschappen. Veel minder bekend is de kortstondige relatie met de sportieve pianiste Valerie Hilpert, die Musil in 1900 op vakantie in een bergdorp leerde kennen. Deze ontmoeting – vrij van drift, naijver en zelfzuchtigheid – leidde tot een eerste ‘aanval’ van ‘dagheldere mystiek’ die in zijn hoofdwerk zulke grote rol zal spelen: “alles wat er kon gebeuren, trok als de wolken aan de hemel voort in eeuwige verandering waarin niets verandert, de blauwe diepte niet, en niet het geluidloze glanzen van de parelmoeren vissen. [...] Van mij tot mijn verre geliefde was het niet verder dan tot de grashalm bij mijn voeten en niet dichterbij dan tot de sterren in de nacht. Ik geloof: de erfzonde ontbrak, het was trouwens helemaal ondenkbaar dat er kwaad geschiedde. Want dit is de wereld van de liefde, waarin slechts de dingen zichtbaar worden die vlammen dragen”.

Voordat Robert Musil zich bijna uit het leven terugtrok om in afzondering te schrijven aan *De man zonder eigenschappen* eiste de wereld echter haar rechten op. In Berlijn, waar hij filosofie, psychologie en wiskunde had gestudeerd, werd hij redacteur van *Die Neue Rundschau*. Hij ontdekte o.a. Franz Kafka. In de oorlog ontsnapte hij aan een moordende vliegerpijl (weer een aanleiding tot een mystieke ervaring). Hij leidde de Tirolse *Soldaten-Zeitung*, waarin nog heel wat anonieme teksten van zijn hand te vinden moeten zijn. Terug in Wenen analyseerde hij de tijdgeest van de stervende Habsburgmonarchie, werd theatercriticus en schreef ook zelf toneelstukken. Toen in 1924 kort na elkaar zijn ouders stierven, beseftte hij dat het tijd werd de agressieve, moorddadige neigingen die hij in zichzelf onderkende en die voor schrijffremmingen zorgden, te overwinnen. Hoeveel moeite het Musil zou kosten om “zijn krachten vrij te maken voor een werk van betekenis voor de wereldliteratuur”, is stof voor het tweede deel van deze biografie. Achterin zetten veertig bladzijden ‘tijdtafel en itinerarium’ Musils levensfeiten, werk en lectuur ordelijk op een rijtje. Corino heeft een indrukwekkende hoeveelheid materiaal opgedolven en met citaten uit de dagboeken, brieven en het literaire werk vervlochten. De band tussen leven en werk haalt hij (soms té) nauw aan, maar het is zijn verdienste dat het profiel van de schrijver ondanks het lange traject, de vele details en uitweidingen nergens zijn scherpte verliest.

Erik de Smedt

Karl Corino: *Musil. Een biografie 1880-1924*. Uit het Duits vertaald door Hans Hom. Amsterdam: Meulenhoff 2005. 551 p.